

Urszula Trojanowska
Kraków, Uniwersytet Jagielloński

ŚWIAT EMOCJI W POWIEŚCI SERGIEJA DAWYDOWA *SPRINGFIELD*

The World of Emotions in Sergei Davydov's Novel *Springfield*

ABSTRACT: In the article, I focus on Sergey Davydov's debut novel *Springfield*, published in 2023. I am primarily interested in the emotional world of the characters, but it is impossible to ignore the fact that the work itself is an extremely emotional text, influenced by its writing style (free verse later transformed into prose). It is also noteworthy that the novel was published by an independent publishing house without a fixed location, which prints books that cannot be published in Russia but that represent a cry that must reach an audience. The novel about two young gay men from the Russian provinces carries a poignant message, further amplified by the context of the ongoing war in Ukraine. The characters are filled with complex emotions, which are expressed in their creative work. Deprived of symbolic representation, the boys create works about themselves, which helps them survive in a harsh reality.

KEYWORDS: emotions, creativity, queer literature, Sergei Davydov, war in Ukraine

O emocjach napisano bardzo wiele. Badają je filozofowie, psychologowie, socjologowie, a także przedstawiciele innych nauk humanistycznych i biologicznych. Pomimo to, a może właśnie dlatego, precyzyjny opis emocji jest bardzo kłopotliwy i, jak słusznie zauważa Michał Markowski, wiąże się z „olbrzymim zamieszeniem terminologicznym”¹. Jako filolożka, nie będę więc zagłębiać się w skomplikowane rozważania na temat pochodzenia i charakteru emocji (spór pomiędzy szkołą naturalistyczną, twierdzącą, że mają one charakter wrodzony i uniwersalny, a kulturalistyczną, której przedstawiciele uważają je za konstrukty umotywowane kulturowo²) ani różnic pomiędzy emocjami, uczuciami i afektami. W badaniach nad literaturą uważam za zasadne przyjęcie kategorii kondycji afektywnej, zaproponowanej przez Markowskiego, która znacznie ułatwia sprawę, ponieważ obejmuje wszystkie niewolijonalne (emocje i uczucia pojawiają się niezależnie od woli człowieka) i nieintelektualne

¹ M. Markowski, *Emocje. Hasło encyklopedyczne w trzech częściach i dwudziestu trzech rozdziałach (nie licząc motta)*, [w:] *Pamięć i afekty*, red. Z. Budrewicz, R. Sendyka, R. Nycz, Warszawa 2014, s. 350.

² *Ibidem*, s. 345-348.

(emocje, uczucia, nastroje i namiętności nie są „myślami”; „kiedy się gniewam, gniew poprzedza myśl, że się gniewam, nie odwrotnie”³) reakcje na to, co wydarza się w świecie, czyli: emocje, odczucia, uczucia, nastroje, namiętności i pragnienia⁴. Pojęcia te będą zatem w swoich rozważaniach stosować wymiennie.

Istotny będzie dla mnie związek kondycji afektywnej z literaturą. Pragnę się bowiem skoncentrować na znaczeniu twórczości w życiu emocjonalnym bohaterów powieści *Springfield* Sergieja Dawydowa (*Спрингфилд*, 2023). Znaczący wydaje mi się fakt, że to właśnie jej różne rodzaje pomagają im przetrwać w trudnej rzeczywistości i stanowią wentyl dla buzujących emocji. Zgodnie z myślą Markowskiego, sztuka funkcjonuje więc w utworze jako kulturowa mediacja kondycji afektywnej⁵. Celem mojego artykułu jest pokazanie, że to właśnie ona pozwala zrozumieć bohaterom bycie człowieka w świecie i nadać sens własnej egzystencji. Ponadto, chcę wykazać, iż powieść Dawydowa jest tekstem na wskroś emocjonalnym, co przejawia się nie tylko na poziomie fabularnym, lecz również jego funkcjonowania we współczesnej rzeczywistości. Stanowi ona bowiem wyraz uczuć autora oraz jego sposób radzenia sobie z nimi, a samym faktem swego istnienia rzuca wyzwanie polityce Federacji Rosyjskiej. Jako wyraz sprzeciwu wobec władzy totalitarnej staje się ważnym przesłaniem, a zwracając uwagę na problem braku reprezentacji symbolicznej osób LGBTQ+ podejmuje próbę zmiany stanu rzeczy oraz wsparcia społeczności *queer* w Rosji. Historia bohaterów, w której emocje zajmują bardzo ważne miejsce i wyrażają się przede wszystkim poprzez twórczość, tworzy portret pokolenia wkraczającego w dorosłość w latach 20. XXI wieku, odzwierciedla ich aktualne problemy, a także podkreśla polityczny aspekt literatury *queer*, która w obecnej sytuacji zyskuje nowy wymiar⁶.

Ramę metodologiczną mojego artykułu tworzą z jednej strony *queer studies*, z drugiej zaś – rozważania Markowskiego na temat kondycji afektywnej. Połączenie tych dwóch perspektyw daje możliwość pełnego oglądu sytuacji bohaterów, jak również pozwala odkryć znaczenia analizowanego utworu.

Mówiąc o związku kondycji afektywnej z literaturą przywołać należy Rolanda Barthesa, który w eseju o Marcelu Prouście przyznał, że jako czytelnika nie interesuje go „samo dzieło”, ale „raczej poruszenie, którego doświadcza w lekturze”⁷. Píše on, że

³ Ibidem, s. 350-351.

⁴ Ibidem. Podobnie czyni Marcin Czerwiński, decydując się na zastosowanie definicji emocji, jak pisze, „najbardziej pojemnej i chyba najbliższej rozumieniu potocznemu”, określającej emocje jako stan poruszenia umysłu. M. Czerwiński, *Unik. O strategiach emocjonalnych w poezji polskiej roczników 80. Z Przewodnika po zaminowanym terenie*, [w:] *Emocje, język, literatura*, pod red. D. Saniewskiej, Kraków 2016, s. 153.

⁵ M. Markowski, *Emocje...*, s. 366.

⁶ O politycznym wymiarze tożsamości *queer* pisali m. in. Sergej Miedwiediew czy Konstantin Kropotkin. Patrz: S. Miedwiediew, *Powrót rosyjskiego Lewiatana*, Wołowiec 2020; K. Кропоткин, Светлячки. *Квир-голоса в литературе постсоветской России. Лекция вторая. От конформизма – к новым табу (2013-2022)*. Tekst jest zapisem wykładu wygłoszonego przez badacza dla studentów slawistyki na Uniwersytecie w Mons (Belgia), pochodzi z mojego prywatnego archiwum.

⁷ Cyt. za: M. Markowski, *Emocje...*, s. 363.

tym, co rzeczywiście dotyka czytelnika podczas lektury są „momenty prawdy”, w których literatura „pokrywa się bez reszty z emocjonalną zapaścią”, z „krzykiem”⁸. Sądzę, że tak właśnie działa *Springfield* na odbiorców, o czym świadczy już sam fakt wydania powieści. Pod koniec 2022 roku Dawydow – uznany dramaturg rosyjski udostępnił swój debiut prozatorski w internecie, wiedząc, że na publikację w Rosji nie może liczyć. Powieść stała się następnie pierwszym opublikowanym utworem nowego wydawnictwa Freedom Letters⁹, założonego przez Georgija Uruszadze¹⁰ wiosną 2023, by wydawać książki, które w Rosji ukazać się nie mogą, ale wręcz „krzyczą o tym, że muszą zostać opublikowane”¹¹. Twierdzi on, że nie należy drukować tylko hitów znanych twórców, chce więc wydawać książki, które dotyczą aktualnych spraw, utwory w języku ukraińskim i autorów ukraińskich po rosyjsku, a także klasykę, poezję współczesną, książki historyczne i filozoficzne, wszystkie teksty, które dotyczą tematu praw człowieka i „могут следующие поколения научить антивоенному взгляду”¹².

Powieść Dawydowa nie bez powodu stała się pierwszą opublikowaną w wydawnictwie pozycją. Uruszadze mówi: „Эта книга — один из наших меседжей. Я действительно считаю, что это великолепный, серьезный большой (хотя по объему крохотный) роман, очень талантливо написанный — и с литературной, и с психологической точки зрения”¹³. Zwraca też uwagę, że, chociaż opowiada ona o miłości homoseksualnej, w żadnym wypadku nie może zostać uznana za propagandę takich relacji. Wręcz przeciwnie, gdyby zostanie gejem zależało nie od natury, a od czytanych lektur, nikt na świecie by nim nie został po przeczytaniu *Springfield*¹⁴.

Historia dwóch młodych gejów z rosyjskiej prowincji, rozgrywająca się głównie w 2021 roku, staje się szczególnie poruszająca w kontekście przyszłych wydarzeń.

⁸ Cyt. za: Ibidem.

⁹ Uruszadze żartobliwie określa swoje wydawnictwo „światowym”, ponieważ działa bez stałej siedziby i dzięki pracy wolontariuszy w różnych częściach świata: Litwie, Ameryce, Gruzji, Australii, Holandii, Izraelu, Szwajcarii, Wielkiej Brytanii, USA, Kazachstanie, Francji, Anglii, Polsce. Patrz: Н. Юрова, Т. Ковтун, К. Фокин, Интервью «После войны эти книги еще будут читать в школах», [в:] <https://novayagazeta.eu/articles/2023/10/17/posle-voyny-eti-knigi-eshche-budut-chitat-v-shkolakh>, (10.04.2024).

¹⁰ Georgij Uruszadze jest ważną postacią życia literackiego w Rosji. W latach dziewięćdziesiątych pracował jako dziennikarz i producent w petersburskiej telewizji, a w później w wydawnictwie Palmira, gdzie publikował m. in. Swietłanę Aleksijewicz i Aleksieja Iwanowa. W latach 2005-2022 pełnił funkcję dyrektora generalnego jednej z najważniejszych nagród literackich w kraju – „Bolszaja kniga”. Po inwazji Rosji na Ukrainę podał się do dymisji i wyjechał z kraju. Patrz: Ibidem.

¹¹ Cyt. za: Ibidem. Uruszadze charakteryzuje politykę wydawnictwa poprzez nadanie wydawanym książkom określenia „Душеспасительная литература для уехавших и оставшихся”. Cyt. za: Е. Влащенко, *Двадцатилетние двадцатых. Квир-роман об американской мечте двух молодых жителей Самары*, [в:] <https://novayagazeta.eu/articles/2023/05/21/dvadtsatiletnie-dvadtsatykh>, (17.04.2020).

¹² Cyt. za: Н. Юрова, Т. Ковтун, К. Фокин, *Интервью «После войны эти книги еще будут читать в школах»...*

¹³ Ibidem.

¹⁴ Patrz: Ibidem.

Zarówno Dawydow, publikujący swój utwór w 2022, jak i czytelnicy, wiedzą już bowiem, że nadzieje bohaterów legły w gruzach. Ich sytuacja w kraju jako osób nieheteronormatywnych nie tylko się nie poprawiła, lecz wręcz przeciwnie: po ustawie zakazującej rozpowszechniania wśród osób w każdym wieku informacji promujących „nietradycyjne związki seksualne, pedofilię lub zmianę płci” z grudnia 2022, a następnie uznaniu decyzją Sądu Najwyższego ruchu społecznego LGBT za organizację ekstremistyczną (30 listopada 2023), ich funkcjonowanie stało się prawie niemożliwe. Wiemy też, że ziściły się najgorsze obawy bohaterów: jest wojna. W innych okolicznościach, powieść Dawydowa byłaby zapewne mniej przejmująca. Na znaczenie kontekstu w odczytaniu dzieła literackiego zwrócił niedawno uwagę Konstantin Kropotkin, pisząc o innej głośnej powieści *queer – Lato w pionierskiej chuście* (*Лето в пионерском галстуке*, 2021). Twierdzi on, że przed 24 lutego książkę Katieriny Silwanowej i Jeleny Malisowej można było postrzegać jako legitymizację związków homoseksualnych w rosyjskim mainstreamie literackim, a więc gest o charakterze edukacyjnym, sprzyjający łagodzeniu obyczajów. Jednak po tej znamiennej dacie,

[...] приходится думать о величинах больших, – откуда, из какого мавзолея вылезла идея захватнической войны, варварство XX века, самого страшного столетия в истории человечества. И нет возможности не видеть, что природа нынешней военной авантюры по преимуществу советская: что война финская (1939-1940), что Афган (1979-1989), что нынешняя «спецоперация» в Украине, – катастрофы одного порядка, где все та же агрессивная экспансия, люди как пушечное мясо, бесстыдная пропагандистская ложь. **Контекст меняет восприятие.** В теперешних координатах «Лето в пионерском галстуке» – сочинение этически сомнительное, его трудно засчитать как попытку переосмыслить советскую историю. Сейчас, после 24.02, очевидно, что любые сказки об СССР не деконструируют, а только укрепляют корпус советского мифа, – чрезвычайно опасного, как показывают события в Украине¹⁵.

Pisząc o *Springfield*, podkreśla on, że czas opublikowania utworu dodaje jego wymowie tragizmu: „[...] написанный после 24.02.22 [...] текст уже силой цифр обретает привкус повествования если не трагического, то чрезвычайно драматичного. Мы, из года за номером 2023, уже знаем, что точно не случится в жизни главного героя”¹⁶.

Powieść staje się więc wyrazem rozczarowania, więcej nawet – prawdziwym krzykiem rozpaczy i przerażenia (co odsyła nas do Barthesa i Uruszdaze). Kropotkin słusznie zauważa w utworze złowieszcze oznaki tego, co nadciąga:

¹⁵ К. Крпоткин, *Захар Прилепин и русский квир. Почему главный российский писатель-патриот ополчился на ЛГБТ*, [в:] <https://republic.ru/posts/104067> (10.04.2024). Tutaj i wszędzie, gdzie nie podano inaczej, pogrubienie moje – U.T.

¹⁶ К. Крпоткин, *Воображение свободы. Почему «Спрингфилд» – важное явление русской-язычной литературы*, [в:] <https://gorky.media/reviews/voobrazhenie-svobody/> (17.04.2024).

Если смотреть из той точки, в которой все мы сейчас оказались, то в зерне романного конфликта – чувство сгущающегося времени. Зловещими кажутся и [...] слово «война», и появление третьестепенного кухонного алкоголика, хулящего украинцев, и необходимость парней найти способ избежать «армейки» – быт подспудно милитаризированный кажется предощущением того, что еще 23.02.22 казалось большинству абсурдом. Детерминизм ретроспекции утяжеляет каждое слово «Спрингфилда», вынуждая читателя помещать важное в тяжкие кавычки...¹⁷.

Dmitrij Waczedin uznaje powieść Dawydowa za utwór o wojnie, w którym nie ma o niej ani słowa¹⁸. Bardzo celnie charakteryzuje ukazaną w niej Rosję jako przestrzeń, gdzie wojna jest już wyczuwalna w powietrzu:

[...] никакого другого сценария в Тольятти и Самаре, в которых происходят события романа, не видно: провинция стремительно беднеет, поколение отцов и матерей деградирует, гайки закручены до предела, воздуха, чтобы дышать, не осталось. Гроза еще не грянула, но гром гремит, а на улице темно¹⁹.

Jego zdaniem, *Springfield* przypomina doniesienia z frontu (nie na darmo przecież główny bohater marzy o karierze korespondenta wojennego). Waczedin uważa także, że powieść pokazuje, iż obecna wojna stanowi jedynie kontynuację życia, jakie od dawna wiodą ludzie na rosyjskiej prowincji. Badacz zwraca również uwagę, że autorowi udało się znaleźć rosyjskich bohaterów czasu wojny. Za takich uznaje Andrieja i Mata:

[...] это квир-люди, максимально далекие от государственной пропаганды (которая буквально не признает их право на существование), сам облик которых (калифорнийские шорты с акулами зимой) бросает вызов системе. Квир в российской провинции – во многом смертник²⁰.

Ciekawą analogię dostrzega w istotnym dla utworu konflikcie pokoleń. Jak zauważa, po 24 lutego młodzi ludzie z przerażeniem odkryli, że ich rodzice popierają wojnę. Osoby *queer* już dawno przeszły przez tego typu rodzinne spory i rozłamy. Powieść pokazuje ślepą uliczkę, w którą zabrnęło rosyjskie pokolenie 40+, a ich stosunek do gejów stanowi specyficzny test. Ten, kto dzisiaj nie jest w stanie przyjąć syna-geja, jutro nie przyjmie prawdy o Buczy²¹.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Patrz: Д. Вачедин, „Спрингфилд” – роман о войне, в котором о ней ни слова, [в:] <https://www.dw.com/ru/springfild-sergea-davydova-roman-o-vojne-v-kotorom-o-nej-ni-slova/a-65487756> (17.04.2024).

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Patrz: Ibidem.

Bohaterowie stają się więc swoistym papierkiem lakmusowym dla społeczeństwa, demaskującym m. in. charakterystyczne dla jego większej części mechanizmy wyparcia²². Badacz stanowczo nie zgadza się z Dmitrijem Bykowem, który wprawdzie powieść Dawydowa pochwalił, ale sugerował zastąpienie związku homoseksualnego przez hetero²³. Taki zabieg miałby ułatwić odbiór tekstu, jednak stoi w wyraźnej sprzeczności z jego wymową. Waczedin podkreśla niezwykle istotne znaczenie takiego właśnie wyboru bohaterów:

[...] что еще, кроме войны и репрессий, должно произойти, чтобы квирам можно было просто остаться теми, кто они есть, и не становиться „сложными девочками”? **В современной России, где мужчин гонят на подлую войну под девизом „будь мужиком!”, именно квиры – изгой! – символизируют жизнь и надежду. Больше буквально никого не осталось**²⁴.

„Odmieńcy” zachowują niezależność, samodzielne myślenie, są odważni i kochają, choć ani państwo, ani rodzice nie uważają ich nawet za ludzi. Ich determinację w walce o prawo do bycia sobą, można porównać do tej cechującej zamachowców-samobójców, poświęcających życie dla idei²⁵.

Kropotkin konstatuje, że Dawydow w powieści pisze także o sobie: „[...] рассуждая о безденежье, безвоздушности, безбудущности России начала 2020-х, в качестве точки отсчета он всегда имеет в виду **себя как квир-человека, одного из квир-людей, которым не повезло быть здесь и сейчас**”²⁶. Autor sam zresztą przyznaje, że wiele wątków zaczerpnął z własnej biografii:

[...] в книге действительно есть факты моей личной биографии, но это ни в коем случае не автофикшн. Если говорить строго терминологически, то это автопсихологическое письмо – метод, когда ты берешь в книгу довольно много из своего жизненного опыта²⁷.

Warto zwrócić uwagę na sposób, w jaki Dawydow pisał swój tekst, jest on bowiem niejako z założenia nasycony emocjami. Dramaturg mówi, że ponieważ nie umie tworzyć prozy, pisał *Springfield* wierszem wolnym, który następnie odpowiednio przerabiał:

²² Co ciekawe papierkiem lakmusowym nazywa postawę wobec homoseksualistów też Sergiej Miedwiediew, który widzi w niej test na zdolność danej społeczności do przyjmowania różnorodności. Patrz: S. Miedwiediew, *Powrót...*, s. 166.

²³ Patrz: Д. Быков, *Что вы можете сказать о романе Сергея Давыдова «Спрингфилд»?*, [w:] <https://bykovfm.ru/chto-vy-mozhete-skazat-o-romane-sergeya-davydova-springfiled-fe531a> (17.04.2024).

²⁴ Д. Вачедин, *„Спрингфилд” – роман о войне...*

²⁵ Patrz: *Ibidem*.

²⁶ К. Крпоткин, *Воображение свободы...*

²⁷ *„Гомофобия в России довольно легко отменяется». Интервью Сергея Давыдова*, [w:] <https://holod.media/2023/05/09/sergei-davydov-springfiled/> (17.04.2024).

[...] я придумал такой ход: писал верлибры, ну или что-то близкое, потом как бы сносил знак Enter – «с новой строки» – и дописывал связки. И таким образом у меня получался очень густой на образы текст. Это очень затратное письмо, но это был единственный ход, который я смог придумать, чтобы мне самому еще и писать это было интересно, а не мучительно²⁸.

Z całą pewnością w powieści odnaleźć można zatem zarówno emocje autora, jak i „momenty prawdy”, niezwykle poruszające dla odbiorcy. Uzasadnione będzie więc uznanie jej za utwór ważny dla osób wykluczonych, umożliwiający odnalezienie w literaturze własnej historii. Z powodu braku takiej reprezentacji cierpią bohaterowie *Springfield*, a przecież, jak wskazuje np. Jowita Gromysz, różnego rodzaju teksty kultury stanowią istotny czynnik w procesie budowania wiedzy dotyczącej przeżywania emocji w perspektywie społecznej. Jak pisze, młody człowiek, który uczy się różnych zachowań, stara się je powielać, odgrywać i zapamiętywać, ale nie może przy tym bazować wyłącznie na własnym doświadczeniu. Dlatego tak ważne stają się doświadczenia zapośredniczone, płynące z poznawania światów społecznych obecnych w kulturze²⁹. Badaczka konstatuje:

Jeśli przyjmiemy, że doświadczanie afektywne jest zapośredniczone przez język i kulturę, a kultura wzmacnia sposób społecznego konstruowania emocji, wówczas musimy przyjąć, że odbiorcy tekstów literackich rozpoznają emocje za pośrednictwem danego utworu, uczą się ich, przeżywają je w określony społecznie sposób, tym samym wzmacniają ogólnie przyjęte wzorce zachowań afektywnych. Co więcej, nabywając podstawową wiedzę o emocjach, uczą się języka, którym mogą mówić o uczuciach. Zyskują głos w sferze komunikacji dotyczącej emocji³⁰.

O braku reprezentacji symbolicznej osób nieheteronormatywnych pisze także Renata Lis, która zwraca uwagę, że człowiek potrzebuje obrazów, ponieważ jest istotą, która bez przerwy wizualizuje siebie. Faza lustra, opisywana w psychoanalizie wydarza się, jej zdaniem, w życiu wiele razy i dotyczy różnych jego aspektów, w tym tożsamości płciowej i stylów przyjemności seksualnej. Człowiek potrzebuje zobaczyć, czym jest, aby zacząć się tym stawać. Osoba pozbawiona tego lustra nie znajduje w literaturze, filmie, reklamie swoich związków przedstawionych nietendycyjnie, co sprawia, że nie widzi siebie jako obrazu i w rezultacie nie może poczuć się całością³¹.

²⁸ Dawydow dodaje też, że *Springfield* ma dużo także z dramatu i w zasadzie można go uznać za „poemat dramatyczny”. Ibidem.

²⁹ Patrz: J. Gromysz, *Igrzyska emocji. Literackie obrazy wartości i emocji*, „Przegląd Pedagogiczny” 2016, nr 2, s. 176.

³⁰ Ibidem, s. 177.

³¹ Patrz: R. Lis, *Moja ukochana i ja*, Kraków 2023, s. 259-260. Lis pisze o kulturowej matrycy przeżywania seksu, która dla osób nieheteronormatywnych staje się najbardziej oczywistą oznaką „skolonizowania wyobraźni erotycznej”.

Andriej – główny bohater powieści Dawydowa powtarza, że nie znajduje w kulturze opowieści o sobie:

Я вечно пытался придумать, кто я, перебирая персонажей из книжек и фильмов, но никто не был похож на меня в достаточной степени³².

Мы – пестрое племя, деклассированных и как бы безродных, изгнанных официальной культурой (s. 24).

Став подростком, я зачитывался Палаником, Могутиным и прочими борзыми и талантливыми гомосексуалами и верил, что однажды тоже стану крутым вопреки всем. **Я читал их и пытался найти свой сюжет.** Я не понимал, почему мужская гомосексуальность в российских медиа ассоциирована с болезнями, «детьми порока» и бесконечно декоративными второстепенными друзьями главных героинь, которые лишь подчеркивают их гетеросексуальность, потому что **никогда так себя не чувствовал.** Моя маскулинность была совершенно обычной, графической, радикально не выделяющейся, как мне казалось, и я совсем не старался вести себя как-то специально (s. 16).

Jego poszukiwania wyraźnie odzwierciedlają typowe dla teorii *queer* przekonanie o braku jednego uniwersalnego modelu tożsamości homoseksualnej oraz tendencję do postrzegania takich pojęć jak „kobiecość”, „męskość”, „hetero-” czy „homoseksualność” jako konstrukty, będące źródłem narzucanych z góry przyporządkowań, które mogą stać się narzędziem przemocy³³.

Również Mat mówi: „I ni w одной книжке мне не удалось найти историю, которая объяснит мне, как жить. Именно мне” (s. 122).

Właśnie ta próżnia sprawia, że chłopcy czują się wyobcowani i samotni. Brak reprezentacji inspiruje ich do twórczości. Jeśli w żadnym tekście kultury nie można należeć opowieści o sobie, trzeba ją po prostu samemu stworzyć. Jak wyznaje Mat:

И наверное, из-за этого я стал писать и рисовать комиксы. Мне хотелось создавать хотя бы на бумаге такие истории, которые помогут мне и, я надеюсь, кому-то еще справиться с тем, что ты просто какой-то Мэт из умирающего города Тольятти. Умение сочинять истории спасло мне жизнь (s. 122).

Twórczość okazuje się jedynym sposobem zaznaczenia swego istnienia w społeczeństwie. Daje też nadzieję na stworzenie reprezentacji dla innych, których droga stanie się przez to łatwiejsza. Pomaga również uporać się z negatywnymi emocjami. Dlatego zapewne wszyscy, określanymi przez bohatera jako „ненормисы” są niezwykle twórczy³⁴.

³² С. Давыдов, *Спрингфилд*, Freedom Letters 2023, с. 13. Wszystkie cytaty pochodzą z tego wydania. Numer strony podaję w nawiasie.

³³ Patrz: A. Burzyńska, *Gender i queer*, [w:] A. Burzyńska, M.P. Markowski, *Teorie literatury XX wieku. Podręcznik*, Kraków 2007, s. 460-461.

³⁴ Patrz: С. Давыдов, *Спрингфилд...*, с. 25.

Andriej tworzy, jak Dawydow, wiersze wolne, poza tym zajmuje się fotografią, pisze do gazet i stara się dostać na studia literackie. Za Hugonem von Hofmannstahlem, można stwierdzić, że dzięki twórczości chłopcy „oczyszczają, dzielą i porządkują treść życia”³⁵ – przepracowują emocje³⁶.

Emocje, którymi najczęściej dzieli się z odbiorcą Andriej (jest nie tylko głównym bohaterem, ale i narratorem utworu) to przede wszystkim wstyd, poczucie inności i samotności. Towarzyszą mu one od lat dziecięcych³⁷. Mat podobnie – wstydzi się swego domu, ojca-alkoholika i biedy. Przepętnia go także złość na niesprawiedliwość świata³⁸. Obu bohaterom towarzyszy także poczucie beznadziei, jako że rosyjska prowincja nie oferuje żadnych perspektyw absolwentom przypadkowych studiów. Jedynym celem staje się uniknięcie poboru do wojska. Świat jawi się więc jako miejsce niezwykle przygnębiające. Mat pisze: „Стипуху задерживают. Людей на митингах задерживают. [...] Конец пандемии задерживают. **Будущее задерживают**” (s. 50). Brak przyszłości i poczucie zniewolenia prowadzą do lęku i uniemożliwiają bycie sobą: „Ты в курсе, что наши соцсети проверяют? И потом шьют экстремизм. Удали текст. Он хороший, но нет. Накликаешь. Универсы стали казармой” (s. 51).

Związek chłopców pozwala im poczuć się lepiej, daje wsparcie i poczucie bliskości. Pierwsza miłość zapewnia uniesienia i prowadzi do marzeń o wspólnej przyszłości. Wyrwa ich z ponurej i szarej egzystencji. Bohaterowie zaczynają stwarzać swój własny świat w kontrze do świata rodziców, z którymi nie umieją się porozumieć. Symbolem wolności po raz kolejny w literaturze rosyjskiej staje się Ameryka³⁹. Chcąc uczynić swoje życie znośniejszym, Andriej i Mat nadają miastom amerykańskie nazwy i wyobrażają sobie swoje życie gdzie indziej:

[...] мы [...] представляем, что это вовсе не русская бедность из обзора Варламова, а сонный американский пригород, и мы типа панки или чуваки из сериала. [...] самарский микрорайон «Крутые ключи» – это русский Спрингфилд из трехэтажек за чертой города...” (s. 8).

„Самара – это несостоявшийся Лос-Анджелес со своими гедонистами, бесконечными пляжами и силиконовыми долинами в виде заводов и технических вузов, а Тольятти – русский Детройт (s. 33).

Iluzja taka przynosi pewną pociechę, pozwala uciec od szarej i smutnej rzeczywistości, jednak Ameryka stanowi marzenie nierealne, w które wierzyć się nie da. Na słowa Andrieja: „Хочу уехать в Штаты, угнать пикап, украсть дробовик, ездить по

³⁵ Cyt. za: M. Markowski, *Emocje...*, s. 364.

³⁶ Patrz: *Ibidem*.

³⁷ Patrz: С. Давыдов, *Спрингфилд...*, s. 14, 16, 32, 61, 66, 79.

³⁸ Patrz: *Ibidem*, s. 53, 69.

³⁹ Taką funkcję pełni Ameryka np. w powieści Rubena Gallego. Patrz: R. Gallego, *Białe na czarnym*, Kraków 2005.

Аризоне и грабить реднеков” Mat odpowiada: „Наивно” (s. 47). Chłopcy potrzebują marzenia, które może się spełnić. Staje się nim wyjazd na studia do Moskwy, która w percepcji chłopców jest niemal tak samo atrakcyjna, jak USA. Andriej mówi:

[...] я читал, что Вышка сейчас топ. [...] И там гей-френдли, **можно быть собой**. Сосаться у входа в кампус и все такое. Встречать друг друга. Бля, Вышка – это реально город будущего. Это просто... единственное нормально место в стране. Там все не как в России. Там все как в хорошей России (s. 68).

Zaznaczyć trzeba, że Mat jest dużo bardziej sceptyczny niż Andriej, który całym sobą dąży do realizacji wyznaczonego celu. Mat natomiast stawia marzenie przyjaciela o zostaniu korespondentem wojennym na równi z wyjazdem do USA (s. 68). Jednak i on zaczyna marzyć o wspólnych studiach, życiu i wolności:

В общем, я серьезно подумал о магистратуре в Москве [...] А Вышка, конечно, крутая. Вышка очень крутая. [...] это рай. Элитный гей-рай. Только мечтать. [...] Ну, если бы мы там учились, я прям обязательно с тобой за руку ходил. Тебя бы никто не обидел. У них есть ЛГБТ-клуб даже, можно посещать. [...] И мы были бы модными успешными московскими пидорами. [...] А потом уедем в какую-нибудь Пиндосию по международной программе и заведем собаку. [...] И в Пиндосии мы поженимся. – Ты бы хотел заключить брак? – Да. Это прикольно. Я хочу быть мужем. И сделать нормальную семью (s. 74-75).

Twórczość, której udokumentowanie jest niezbędne do przyjęcia na studia literackie, staje się dla Andrieja wszystkim, nadaje jego życiu sens i pozwala wierzyć, że marzenia o szczęśliwej przyszłości mogą się ziścić: „А мне хотелось только фоткать и писать. Фоткать и писать. И представлять, как мы будем жить в нашем и только нашем притоне нашей, и только нашей, жизнью” (s. 105).

Wspólne mieszkanie ujawnia jednak rozbieżności w dążeniach bohaterów. Mat przede wszystkim stara się urządzić je komfortowo, wyszukuje atrakcyjne towary w IKEA i powoli zaczyna odtwarzać styl życia swojego ojca:

А вечером он сидит на полу в нашей единственной жилой комнате, пьет «Жигулевское» разливное из пластиковой бутылки и играет в «Лигу легенд». Днем далекие страны, а вечером очередная война и все против него. Играет и злится. Пьет и ругается. Представляет себя сильным бойцом. Питается пивом и злостью. Наливает богу войны. [...] Я сижу на кухне и забываю звуки войны видеоблогами про учебу в ВШЭ. И каждый живет в своей комнате (s. 116).

Opis ten stanowi, z niewielkimi tylko zmianami, powtórzenie fragmentu o rodzicach Mata.

Paradoksalnie więc, wspólne życie zaczyna chłopców od siebie oddalać. Urządzane razem imprezy nie niwelują różnic pomiędzy nimi. Mat ćwiczy, biega, pije i robi

zakupy, podczas kiedy Andriej studiuje stronę internetową wymarzonego uniwersytetu i codziennie pisze (s. 119). Ich marzenia zdecydowanie się różnią. Matwiej wyraźnie nie wierzy w możliwość odmiany losu i podtrzymuje wiarę Andrieja w studia i przeprowadzkę wyłącznie z miłości do niego. Nie ukrywa, że opowiadanie i list motywacyjny napisał tylko dlatego⁴⁰.

Twórczość chłopców jest motywem najważniejszym w utworze. Stanowi szczery wyraz emocji i próbę poradzenia sobie z przepełniającymi ich uczuciami. Pozwala także na wyrażenie tego, czego wprost powiedzieć nie chcą, nie mogą lub nie umieją. Wiersze Andrieja od początku powieści stanowią element narracji. Bohater wspomina w nich dzieciństwo, ojca, opowiada o przyjeździe do Rosji z rodzinnego Tadżykistanu, później daje wyraz uczuciom do Mata i uzewnętrznia swoje obawy odnośnie przeszłości. Twórczość Mata powstaje natomiast po spotkaniu Andrieja i jemu jest poświęcona.

W swoim opowiadaniu, sięgając po znane wszystkim postaci Beavisa i Butt-Heada, Matwiej pisze o niemożliwości wyrwania się z zakłętego kręgu rzeczywistości. Symbolizujący jego i Andrieja bohaterowie też marzą o ucieczce do Ameryki i odmianie swojego losu. Matwiej wkłada nawet w usta bohatera wyśmiane wcześniej słowa Andrieja o życiu w USA. Butt-Head ginie jednak w wojsku, a Beavis, który dostaje się na studia, umiera z tęsknoty za przyjacielem. Utwór odzwierciedla jego niewiarę w szczęśliwe zakończenie własnej historii. W ostatnią wspólną noc z Andriejem Mat, który podjął już decyzję o odejściu, żałuje jednak uśmiercenia Beavisa. Proponuje alternatywne zakończenie opowiadania, które świadczy o tym, że sukces partnera uważa za możliwy.

W pożegnalnym wierszu Mat tworzy obraz częściowo wyjaśniający jego zniknięcie na końcu powieści. Jest jak supernowa – pojawia się niespodziewanie, opróżnia swym blaskiem życie Andrieja i nieoczekiwanie gaśnie. Kończące utwór bohatera stwierdzenie, że nogi są ważniejsze od gwiazd, może sugerować, że ich posiadacz – Andriej, spełni swoje marzenia, ponieważ potrafi zdecydowanie dążyć do celu.

Główny bohater powieści po daremnych poszukiwaniach ukochanego, zaczyna wątpić, czy ten naprawdę istniał. Woli wierzyć w to, że sam go wymyślił, niż przyznać, że został porzucony:

Уже в Москве мне стало казаться забавным представлять, что Мэта как бы не было, и рассказывать московским друзьям загадочную историю о ебаном галуне. Что я придумал его, как и то, что он похож на Питера Паркера, ковбоя или водилу из «Драйва». [...] Я не хотел думать, что он меня бросил. Что он, как те звезды, которые трясутся от злости и растворяются (s. 128).

Zakończenie utworu ciekawie interpretuje Jewgienija Wasilenko, która zauważa, że Andriej narzuca Matwiejowi swoją wizję szczęścia. Próbuje pomóc ukochanemu, ale

⁴⁰ Patrz: С. Давыдов, *Спрингфилд...*, s. 98, 120-122.

nie widzi, że postępuje jak własna matka⁴¹. Nie można jednak zmusić nikogo do życia swoimi własnymi marzeniami.

Badaczka dostrzega zresztą w głównym bohaterze utworu dużo podobieństw do matki, z którą ten toczy wojnę. Jej zdaniem, utwór Dawydowa traktuje też o tym, jak młode pokolenie „donasza” po starszym nie tylko ubrania, lecz także lęki i marzenia („американская мечта, переданная от одного несвободного поколения к другому”⁴²). Wszak matka Andrieja 20 lat wcześniej też postrzegala Togliatti jako Amerykę, tyle tylko, że jej pełen perspektyw Nowy Jork dla syna jest już tylko miejscina na prowincji stanu Illinois⁴³.

Wynika z tego, że nie tylko Mat powieła los swoich rodziców. Andriej, choć uważa inaczej, też nie potrafi do końca wyrwać się z zaklętego kręgu życia. Wasilenko konstatuje:

Можно вырасти из старой одежды, перерастить собственный маленький город, в котором тесно и негде спрятаться, но проделать этот трюк с родителями до конца никогда не получается. Мы донашиваем за ними судьбы и даже со своими целями и стремлениями так и остаемся в обносках предыдущего поколения⁴⁴.

Ta pesymistyczna interpretacja wpisuje się w poruszające słowa, kończące powieść:

[...] лишь бы не снова война. Но все это, конечно же, глупости, – думал я, ведь все идет только к лучшему. Мы живем в самом мирном месте планеты и в самое мирное время. С людей постепенно снимают карантинные ограничения, они летят в Будапешт и Черногорию и хотят посмотреть мир. Из Спрингфилда люди едут только туда, где им будет лучше (s. 129).

Nie wiadomo, jak potoczyły się dalsze losy Andrieja, jednak Moskwa z całą pewnością nie dała wymarzonej wolności, a o pierwszej miłości przypominają już tylko kukły stworzone przez chłopców, co wielce znaczące, że ścierki do podłogi. Ich uczucia, nadzieje i marzenia zachowały się jednak również w twórczości, która, jak *Springfield*, poruszać będzie kolejnych odbiorców, zwłaszcza młodego pokolenia.

Przedstawienie świata emocji w powieści Sergieja Dawydowa wykazało, że *kondycja afektywna*, wyrażająca się w twórczości bohaterów, świadczy o ich podmiotowym zaangażowaniu w świat, co stanowi warunek ludzkiej egzystencji jako takiej⁴⁵,

⁴¹ Patrz: E. Власенко, *Двадцатилетние...*

⁴² Ibidem.

⁴³ Patrz: ibidem.

⁴⁴ Ibidem. Nasuwa się tutaj skojarzenie z książką Swietłany Aleksijewicz, która pisze o czasach secondhand, używanych, przywracających to, co już było. Patrz: S. Aleksijewicz, *Часы secondhand. Конец красного человека*, Wołowiec 2014.

⁴⁵ Patrz: M. Markowski, *Emocje...*, s. 350.

pozwała także przynajmniej w pewnym stopniu zrozumieć własne bycie w świecie i nadać mu sens. Wydaje się zatem, że wprowadzona przez Markowskiego kategoria umożliwia głębsze spojrzenie na sposób istnienia bohaterów i może zostać uznana za narzędzie, po które zdecydowanie warto sięgać w badaniach literaturoznawczych o charakterze antropologicznym.

Zauważyć warto również, że *Springfield* łączy dwa sprzeczne stanowiska dotyczące sztuki, o których pisze Markowski. Z jednej strony, jest bardzo emocjonalny – wyraża i wywołuje emocje, ale z drugiej – daje też do myślenia⁴⁶. Jego *queerowe* aspekty korespondują z emocjonalnością, czyniąc zeń krzyk rozpaczy, ale i sprzeciwu wobec totalitarnej władzy i polityki zagranicznej Kremla.

References

- Bykov D., *Chto vy mozhete skazat' o romane Sergeya Davydova «Springfild»?*, [v:] <https://bykovfm.ru/chto-vy-mozhete-skazat-o-romane-sergeya-davydova-springfild-fe531a>.
- Czerwiński M., *Unik. O strategiach emocjonalnych w poezji polskiej roczników 80. Z Przewodnika po zaminowanym terenie*, [w:] *Emocje, język, literatura*, pod red. D. Saniewskiej, Kraków 2016.
- Davydov S., *Springfild*, Freedom Letters 2023.
- «Gomofobiya v Rossii dovol'no legko otmenyayetsya». *Interv'yu Sergeya Davydova*, [v:] <https://holod.media/2023/05/09/sergei-davydov-springfild/>.
- Gromysz J., *Igrzyska emocji. Literackie obrazy wartości i emocji*, „Przegląd Pedagogiczny” 2016, nr 2.
- Kropotkin K., *Voobrazheniye svobody. Pochemu «Springfild» – vazhnoye yavleniye russkoyazychnoy literatury*, [v:] <https://gorky.media/reviews/voobrazhenie-svobody/>.
- Kropotkin K., *Zakhar Prilepin i russkiy kvir. Pochemu glavnyy rossiyskiy pisatel'-patriot opolchilsya na LGBT*, [v:] <https://republic.ru/posts/104067>.
- Lis R., *Moja ukochana i ja*, Kraków 2023.
- Markowski M., *Emocje. Hasło encyklopedyczne w trzech częściach i dwudziestu trzech rozdziałach (nie licząc motta)*, [w:] *Pamięć i afekty*, red. Z. Budrewicz, R. Sendyka, R. Nycz, Warszawa 2014.
- Miedwiediew S., *Powrót rosyjskiego Lewiatana*, Wołowiec 2020.
- Yurova N., Kovtun T., Fokin K., *Interv'yu «Posle voyny eti knigi eshche budut chitat' v shkolakh»*, [v:] <https://novayagazeta.eu/articles/2023/10/17/posle-voyny-eti-knigi-eshche-budut-chitat-v-shkolakh>.
- Vachedin D., *„Springfild” – roman o voyne, v kotorom o ney ni slova*, [v:] <https://www.dw.com/ru/springfild-sergea-davydova-roman-o-vojne-v-kotorom-o-nej-ni-slova/a-65487756>.
- Vlasenko E., *Dvadsatiletniye dvadtsatykh. Kvir-roman ob amerikanskoy mechte dvukh molodykh zhiteley Samary*, [v:] <https://novayagazeta.eu/articles/2023/05/21/dvadsatiletnie-dvadsatykh>.

⁴⁶ Ibidem, s. 359-360.

NOTA O AUTORCE

Urszula Trojanowska – dr, adiunkt w Instytucie Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ.
Publikacje: monografia: *Archetyp Domu w dwudziestowiecznej literaturze rosyjskiej*. Lidia Czukowska, Jurij Trifonow, Anatolij Pristawkin, Kraków: Collegium Columbinum 2008.
Wybrane artykuły: „Живое” и „мертвое” в небинарной модели мира: избранные рассказы Елены Долгопят, [в:] *Мортальность в литературе и культуре: сборник научных трудов*, Новое литературное обозрение, Москва 2015, s. 191-200; *Тymczasowy grób – pociąg. Podróż do i z Kolonii w twórczości Władimira Kantora*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, nr VII/1, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2016, s. 247-259; *Przenikanie się światów „żywych tu i żywych tam”. Opowiadania Jeleny Dołgopiat jako wariant rosyjskiego realizmu magicznego*, [w:] *Tradycja i nowoczesność. Z zagadnień języka i literatury Słowian Wschodnich*, pod red. A. Kotkiewicz, B. Ostrowskiego, M. Knurowskiej, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego 2019, s. 63-78; „Sytuacja pociągu” jako metafora twórczości Jeleny Dołgopiat. *Rosyjski wariant realizmu magicznego*, „Slavia Orientalis” 2019, nr 1, s. 73-88; *Zjawy wokół nas. Opowieść Władimira Kantora jako przykład realizmu magicznego*, „Przegląd Rusycystyczny” 2021, nr 1 (173), s. 89-99.

ORCID: 0000-0002-2351-822X

Email: urszula.trojanowska@uj.edu.pl